

Kl(a/e)jojanti būtis. Dizainas *daugiau nei žmogaus* diskurso kontekste

GERDA LIUDVINAVIČIŪTĖ

Vilniaus dailės akademija
gerda.liudvinaviciute@stud.vda.lt

Straipsnis parengtas pagal autoetnografinį tyrimą, plėtojamą dizaino krypties doktorantūros meno projekte. Tyrime siekiama permąstyti dizaino procesus *daugiau nei žmogaus* (*more-than-human*) teorijos lauke, ieškant naujų dizaino kūrimo įrankių ir būdų, realių ir įsivaizduojamų metodų, atliepančių įtinkintos gyvybės ir koegzistuojančių fiziologinių struktūrų sampratą. Tekstas įsilieja į postantropocentrinį diskursą, aptariant jo skatinamas klajokliškas asmenines patirtis ir meno eksperimentus, mėginančius nutrinti ribas tarp gamtos ir kultūros, vidaus ir išorės, žmogaus ir nežmogiškųjų individų. Aptariamos asmeninės patirtys ir su jomis susipynusios meninės praktikos, kurias jungia kūrybinis klajoklio tyrimas, kelionės ir klejonės, atskleidžiančios gelminį žmogiškąsios būties ir kūrybos hibridiškumą, pasiūlant konceptualų ir įsmeninintą filtrą naujoms postantropocentrinėms meno praktikoms suprasti.

Esminiai žodžiai: meninis tyrimas, postantropocentrinis dizainas, dizainas, *daugiau nei žmogaus* diskursas, autoetnografija, klajoklis nervas, hibridiškumas.

Meninis manifestas

Meno projektą grindžia autoetnografinis tyrimas, paremtas singuliarinėmis ir subjektyviomis patirtimis, asmeniniais išgyvenimais ir kelionių užrašais, kūrybinėmis praktikomis ir (savi)refleksija, kurią galima apibūdinti kl(a/e)jojimą nusakančiu meniniu manifestu.

*Einu, kad klaus(y)čiau,
sekčiau tai, kas nematoma.*

*Ne idėjos išjudina,
bet virpesiai, impulsai.*

*Kūryba kaip procesas,
kaip judėjimas,
kvėpavimas...*

*Klejonė – kūrybos aktas,
ėjimas paribiais...*

*Klejonę lydi ne mūzos, o mikrobai,
Ne įkvėpimas, o simbiotinė įtampa.*

*Kūnas tampa daugiskaita.
Esame ne vieni savyje.
Kūnas primena landšaftą,
pavidalo neturintį būtyje.*

*Klajoklis nervas (vagus nerve) –
jungia mus gyvūniška gija.
Kaip neurocheminis pasakotojas
sieja ertmes ir erdves.*

*Bet ar gali ta ne žmogiškoji būtybė
padėti prisiliesti
prie tikrovės paviršių „iš vidaus“?*

*Atverti, kas nematoma.
Impulsais.
Kvėpavimu.
Tyla.*

Klaus(y)ti einu.

Įvadas

XX–XXI a. sandūroje ontologinis pliuralizmas atveria daugiaperspektyvų požiūrį į tai, kas yra būtis. Tai įgalina tikrovės interpretacijų įvairovę, kuri skatina ir kūrybinės vaizduotės polėkius – naujų žiūrėjimo ir matymo perspektyvų ieškojimą, apimančią ir požiūrį į pasaulį ne tik iš žmogiškosios pozicijos. Kita vertus, naujojo materializmo raida atkreipia dėmesį į materijos veiklumą (agentyvumą) – medžiaga suprantama ne kaip pasyvi, o dinamiška, kintanti, sąveikauti ir aktyvi, sudaranti vientisą tinklą, kurios tik viena iš dalių yra žmonija. Žmogus, nežmogiški subjektai ir objektai sudaro tarpusavyje susijusį tinklą, kurio persipynimus tyrinėjant reikia įveikti įsitvirtinusias dichotomijas, atskyrusias ne tik gamtą ir kultūrą, bet ir žmogaus ir nežmogišką būtį, subjektą ir objektą.

Knygos „Naujieji materializmai: ontologija, veiksnumas ir politika“ įvado autorės Diana Coole ir Samantha Frost pabrėžia, kad

naujasis teorinis diskursas atmeta dualizmą ir nagrinėja, kaip materialusis pasaulis veikia mus ir kaip mes jį veikiamo. „Mūsų egzistencija nuolat priklauso nuo daugybės mikroorganizmų ir įvairių aukštesniųjų rūšių, nuo mūsų pačių miglotai suprantamų kūno ir ląstelių reakcijų bei nuo negailestingų kosminių judesių, nuo materialių artefaktų ir gamtos objektų, kurie gyvena mūsų aplinkoje, taip pat nuo socialinių ir ekonominių struktūrų, kurios sukuria ir perkuria mūsų kasdienio gyvenimo sąlygas“¹. Naujasis materializmas atkreipia dėmesį į materijos galią ir raišką mūsų patirtyje. Taip pat išplečia subjektyvumo sampratą, ją perkeliama už žmogiškojo subjekto ribų.

Meno ir dizaino lauke atgarsių sulaukę šią teorinę kryptį tęsiantis Jane Bennett filosofinis veikalas „Medžiagos gyvybingumas: politinė daiktų ekologija“ (2010), perkėlęs dėmesį nuo daiktų patirties į pačių daiktų galias, jų agentiškumą nedalomose žmogaus ir daiktų konfigūracijose². Autorė savaip pagrindė ir kitų teoretikų (Bruno Latour, Tim Ingold, Donna Haraway), išplėtojusių *daugiau nei žmogaus* tyrimų lauką, mintį, kad žmogus nėra vienintelis reikšmingas veikėjas, ir kad svarbu parodyti ne tik mus supančioje aplinkoje esančių medžiagų veikmę, bet ir geriau įvertinti žmogaus viduje glūdinčio medžiagiškumo galią. Tai skatino atkreipti dėmesį į įvairius nežmogiškuosius veikėjus, plėtoti neantropocentrinius požiūrius ir kompleksiskai žvelgianti į dizaino ekologiją, įvairiai ker-

1 Diana Coole, Samantha Frost, *Introducing the New Materialism*, in *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Duke University Press, 2010, p. 2.

2 Jane Bennet, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University of Press, 2010.

tant žmogaus ir ne žmogaus ribas, neven-giant ir utopinio vizionieriškumo.

Apie antropoceno ašį besisukančios filosofinės kryptys, nusakančios grėsmin-gą žmogaus įtaką Planetos ekosistemoms, siūlo giminingas posthumanistines priei-gas – spekuliatyvųjį realizmą, objektiškai orientuotą ontologiją, ne žmogaus (*non human*) ir *daugiau nei žmogaus* (*more-than-human*) teorines kryptis, radusias didesnę ar mažesnę atgarsį pragmatizmą atmetančio ir gelmines transformacijas išgyvenančio dizaino srityje. Postantropo-centrinio mąstymo idėjos taip pat skatina dizaino procesualumą: plėtojant žmogaus kuriamų produktų ekologiją, pamatyti aplinkoje sąveikaujančias žmonių ir daiktų grandines, sąryšius, spiečius, kurie veikia bendrus egzistencijos matmenis. Šios idėjos iškyla kaip atsakas į ekologines, technolo-gines ir socialines krizes, kviesdamos per-mąstyti žmogaus vietą pasaulyje, jo santykį su kitomis organinėmis ir neorganinėmis medžiagomis, gamtinėmis ir daiktinėmis formomis. *More-than-human* dizainas skatina įtraukti gamtinius ir technologi-nius veikėjus į mūsų kasdienės aplinkos suvokimą ir kūrybą. Šių idėjų sąveika leidžia formuoti naujus etinius, politinius ir kūrybinius požiūrius, kurie gali padėti kurti tvaresnę ateitį peržengiant žmogaus interesų ribas.

Kokius pokyčius *more-than-human* koncepcija lemia meno ir dizaino prakti-kose? Galima pastebėti, kad pastaraisiais dešimtmečiais meno projektuose daug dėmesio skiriama faunos ir floros tyri-mams, bendradarbiavimui su gyvūnija ir augmenija, hiperobjektų ir mikropasaulių analizei. Nors pavienius šio dizaino lauko

darbus ir parodas, referuojančias į šį di-zaino lauką stebime jau ne pirmus metus, 2025 m. Londono dizaino muziejus pri-statė išskirtinai *more-than-human* dizaino krypčiai dedikuotą parodą. Meną, mokslą ir radikalų mąstymą apimančioje parodoje pavadinimu *More than Human* pristatyta dizaino, kuriamo ne tik žmonių ir skirto ne tik žmonėms koncepcija, apimanti visus gyvus individus ir visas gyvąsias terpes.³ Dalis parodos atkleidžia daugiarūšių susi-tikimų svarbą, kai kurie kūriniai skirti ki-toms rūšims (pvz., aštuonkojų inspiruotas ir jiems skirtas japonų menininko Michihiro Shimabuku projektas), ne tik pasitelkiant augalines medžiagas, bet ir iškeliant augalų teisių klausimus, susijusius su vietos tapatu-mu, tradicijomis, bendruomenėmis.

Tai patvirtina, kad *more-than-human* dizaino judėjimas plečiasi. Dizaineriai, dirbantys šioje srityje, kelia klausimą dėl antropocentriško požiūrio, ilgą laiką do-minavusio Vakarų dizaino praktikoje, ir įtvirtina idėją, kad visų rūšių klestėjimas yra vienas esminių kūrybos klausimų. Di-zaino atstovai ragina skirti dėmesį aplinkų ir jose gyvenančių rūšių poreikiams, vis dažniau nukreipia savo darbą į ne tik į žmogiškuosius poreikius. Tokie apmąsty-mai man artimi, tačiau savo meniniame tyrime ne nusigrėžiu nuo žmogaus, ieško-dama jo pėdsakų aplinkoje, netyrinėju jo santykių su kitomis gyvybės formomis, o žvelgiu gilyn į patį žmogų, nagrinėdama tai, kas yra jo paties viduje, taip siekdama įsivaizduoti žmogiškumą iš naujo. Kas mes esame ir kokius virsmus išgyvename šiame

3 *More than Human: Making with the Living World.* Exhibition Catalogue, ed. by Justin McGuirk, 2025.

postantropocentriniame amžiuje ir kaip turėtų keistis dizaino samprata ir dizaino kūrybos principai, kuriant posthumanistinę ar daugiau nei žmogišką aplinką?

Kai žmogus nėra pranašesnis už kitus objektus ir gyvybės formas, kai yra atskleidžiamas tikrų ar įsivaizduojamų objektų agentiskumas, kai įprastos hierarchijos ir ryšiai suardomi, kas tuomet nutinka kūryboje? Daugelį kūrėjų, taip pat ir mane, domina tokia *daugiau nei žmogaus* perspektyva, galimybė atrasti pasaulio pliuralumą ir žvelgiant iš žmogaus ir / ar (jei tai įmanoma) taip pat ne žmogiškos perspektyvų. Kaip perspektyvų persipynimuose atrasti naują dizainerio vietą? Daugialypiame teoriniame ir kūrybiniame lauke tikrovė kartais tampa fantastiškesnė už fikciją, o tai skatina kitaip suprasti žmogaus tapatumą, santykį su gyvąja ir negyvąja aplinka, vieta ir pasauliu.

Įsivaizduoti žmogiškumą iš naujo

Mano meninis tyrimas pagrįstas individualaus autoetnografinio tyrimo principais, kurie apima kūno stebėjimą, tam tikras praktikas, tokias kaip vaikščiojimas, meditacija, joga, susijusias su kūniškumu, kūno dialogą su pačiu savimi ir vieta, stebėjimą, kuo gali virsti kūnas, įsiterpęs į erdvę. Autoetnografinis tyrimas buvo atliekamas keliaujant ir bastantis per skirtingas fizines lokacijas: nuo gimtojo Kauno iki Islandijos, nuo Ispanijos iki Indijos ir Nepalo. Kiekviena kelionė – tai klajonė, virstanti kūrybine klejone, lydima savų patirčių ir nuojautų, kliesių (*delirium*) ir vizijų. Šiame straipsnyje remtasi užrašais, meninėmis praktikomis, jų apmąstymu, siekiant plėtoti

dizaino sampratą, dedikuotą ne tik žmogui, bet ir būtybei jo viduje – klajokliui nervui. Žmogiškas kūnas čia tampa tik tarpininku, padėsiančiu pasiekti tai, kas nepasiekiamas.

Atlikdama tyrimą, klajojau žmogiškumo paribiais, jausdama, kaip pačios klajonės tampa keistų būtybių formomis – kūrėjo realybės paribiais, kai realios klajonių trajektorijos susijungia su klejonėmis, siūlydamos kūrybos diskursą, kupiną slėpiningos (*uncanny*) tikrovės nuojautų. Tyrimą sudaro savita triada: klajonė – klejonė – klajoklis nervas.

Klajonė paprastai apibrėžiama kaip fizinė, filosofinė ar mentalinė kelionė, tačiau lietuvių kalboje, pakeitus vieną raidę, klajonės ribas galime praplėsti klejonės link. Mano tyrimuose taip ir nutinka: fizinės kelionės virsta į vidines klejones, kurios kruopščiai dokumentuojamos tekstu, artefaktais ir žemėlapiams, bandant suvokti, kas vyksta su kūnu ir kaip jaučiasi klajoklis mano viduje (tiesiogiai ir metaforiškai). Atitrūkusios nuo realybės koordinacijų, klajonės tampa autoetnografinėmis klejonėmis, kuriose į chaotišką visumą susipina skirtingos vietos ir trajektorijos, nuojautos ir sapnai, iš kurių gimsta imaterialios, juslinės būtybės, dizaino tyrimų kontekste įgaunančios kūrybines formas. Kartais tos formos imaterialios – virpa garsiniu audiniu, išreiškiamos judesio kombinacijomis, o kartais tampa apčiuopiamais objektais, suformuotais patiriant klajoklį nervą ir su juo bendradarbiaujant.

Žvelgiant medicinos požiūriu, klajojantis nervas (*nervus vagus*) – vienas iš ilgiausių žmogaus kūno nervų, jungiančių smegenų kamieną su storąja žarna. Nervas kontroliuoja žmogaus galūnių judesius ir

pojūčius; siunčia signalus į širdį ir plaučius, sulėtindamas širdies ritmą ir pagilindamas kvėpavimą; jis taip pat atsakingas už atmintį, padeda kovoti su uždegiminėmis ligomis, sugrįžti į normalią būseną po patirto nerimo; stabdo hormono kortizolio ir kitų oksidatorių gamybą; blokuoja imuninės sistemos pažaidas, senėjimą. Vos tik šis klajoklis nervas nustoja klajoti po mūsų kūną – netenkame gyvybingumo ir mes – dingsta kvapai, skonis, mintis užvaldo liūdesys... Žvelgiant iš mokslinės pusės pamatysime, jo veikmę galima racionalizuoti, tačiau jo agentišku išlieka kažkas mistiško, kažkas, ko apsaityti neįmanoma.

Tyrinėjant šį paslaptingą aktantą, galėtume pagalvoti, kad tai nematomas, dramatiškas personažas, tačiau po kiekvieno individo kūną iš tiesų bastosi ši mistinė ir hiperreali būtybė. Jis tarytum mikro ir hiper subjektas, kuris tarsi medis ar miškas driekiasi nuo ten, kur pilkuose (lot. *substantia grisea*), drugelio formos *debesyse* atsiveria begalybė, ligi knibždėte knibždančios nežmonių būtybių karalystės, kurios egzistavimas kupinas paslapčių apie tai, kas esame.

Tiesa, net ir medicinoje aiškinantis, koks *siūlas* jungia skirtingas pilvo ir galvos *visatas*, vis dar nėra aišku, kaip jos susisiečia? Viena iš įtikinamiausių žarnyno ir psichinės sveikatos sąsajų yra susijusi su imunine sistema. Mokslininkai įrodė, kad žarnyno mikrobiomas ir imuninė sistema palaiko nuolatinį dvikryptį ryšį.⁴ Bet klajoklinis nervas, tarytum Cthulhu –

nenusakoma būtybė, ir vieta⁵. Jo gebėjimas perduoti informaciją iš smegenų į žarnyną ir iš žarnyno į smegenis sunkiai suvokiama. Ta informacija – tai tarsi nežmogiškoji komunikacija žmogaus viduje, kuri paslaptinai veikia mūsų mąstymą ir jausmus. Žarnyne esantys mikrobai, tarsi mikroveikėjai viečia smegenų funkcijas, pasitelkiant klajoklį nervą. Fantasmagorinis pasaulis mumyse išties nulemia mūsų emocijas, pojūčius, elgesį.

Kaip pasiekti būseną, kurioje atsiveria terpė klejonei?

Atsigręžiant į *more-than-human* koncepciją, visa mus supanti aplinka, oras, vanduo ir žemė yra milijonus metų trukusio mikrobų darbo rezultatas. Žmogiški kūnai – taip pat. Mikroorganizmai kolonizavę mūsų kūnus. Tačiau galime pažvelgti ir kitaip: esame gyvi sodai ar gyvos buveinės organizmams, mikroskopinėms būtybėms, kurios gyvena mumyse ir sąveikauja su mimumis. Nors esame linkę vadinti savo kūną savu, esame

4 Belkaid, Y., Hand, T. W., *Role of the microbiota in immunity and inflammation*, *Cell*, N. 157(1), 2014, p. 121–141. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2014.03.011>

5 Donna Haraway, plėtodama čiuopiantį (<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=854931>) mąstymą, savo kūriniuose dažnai naudoja įvairias metaforas, kad apibūdintų sudėtingus ryšius tarp žmonių, kitų gyvūnų ir aplinkos. Šios figūros dažnai apima tiek būtybes, tiek vietas. Pavyzdžiui, straipsnyje „Tentacular Thinking: Anthropocene, Capitalocene, Chthulucene“ (*e-flux*, 75, 2016) ji aptaria, kaip tokio metaforinės figūros gali padėti suprasti žmogaus ir aplinkos santykius. Knygoje *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (2016) nagrinėdama, kaip šios figūros gali padėti kurti naujus santykius, ji rašo, kad giminytė nėra metaforinė idėja, o praktika, kuri materialiai kuria pasaulius ir tikroves. Tai reiškia, jog būtybės ir vietos nėra tik tik ontologinės kategorijos, bet ir praktikos, kurios formuoja mūsų kasdienį gyvenimą ir santykius su pasauliu.

sudėtinga ekosistema, kurioje kartais mūsų priimami sprendimai, tėra savanaudiškos hedonizmo apraiškos, nė kiek ne padedančios bendram mūsų kūno kosmosui. Nors laikome save nedalomais, savotiškais dievais savuose kūnuose ar kūno dievais, nė nesusimąstydami vykdome vidinių pasaulių genocidą, sudarydami sau nepalankias gyvybės terpes. Iš tiesų esame mikroorganizmų architektūra ir nė negalime būti tikri, kad mintys, kurios užtvindo mūsų protus, yra ištis mūsų, yra unikaliai žmogiškos. Turėdami galvoje visą kognityvinę evoliuciją, nusiėmus galios karūną, kyla klausimas – kas iš tikrųjų esame, kaip individai ir kūrėjai? Ir kas yra žmogus, jei 57 proc. jo kūno sudaro nežmogiškos būtybės?

Kartais atrodo, kad visa manoji būtis – tokia pat fliktuojanti kaip tos vidinės mikrodalelės ir vidiniai gyviai, todėl bandydama sugaudyti skirtingų tikrovių nuotrupas ir sujungti jas į sąveikaujančių kraštovaizdžių žemėlapi, leidasi į klajones, kurios virto kūrybinėmis klejonėmis.

Suprasti klajoklį nervą, perprasti jį savose klajonėse tapo būdu pažvelgti tarsi iš jo būties perspektyvos, lėmė pasirinkimą kūrybą nukreipti į Jį, kurti dėl Jo, laukiant tam tikro atsako. Net jei galvojame, kad esame sąmoningos, nedalomos būtybės, ištis, mūsų kūnai efemeriški. Cheminės dalelės, hormonai ir įvairiausi fiziologiniai procesai mus veikia, paverčia mus nepažintomis visatomis, begalinių sąveikų tinklais. Mūsų laimės pajauta, emocijų proveržiai irgi susiję su fiziologiniais junginiais, vykstančiais kūno anatominiam žemėlapyje, kurį po oda sudaro nepažįstamų būtybių kolonijos. Esame laimingi, kai tos „vidinės“ būtybės yra laimingos.

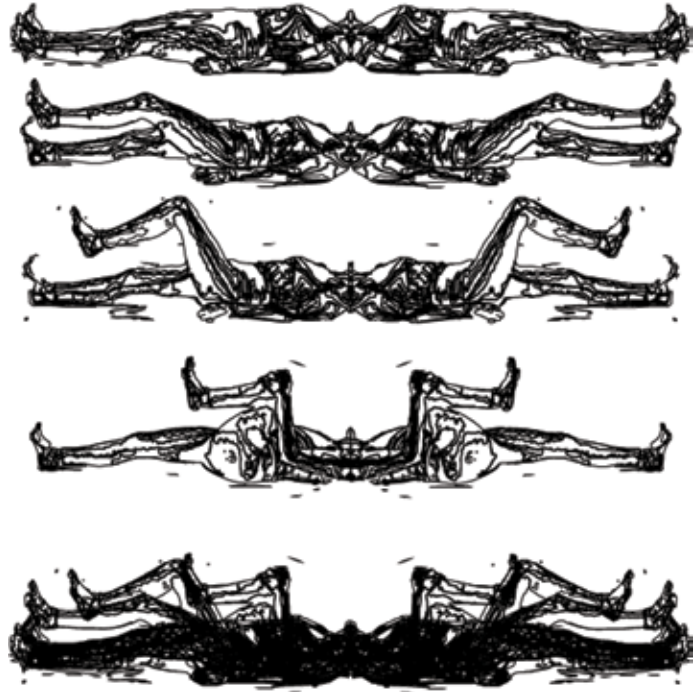
Bakterijos mūsų kūnuose nuolat keičiasi – priklausomai nuo aplinkos, maisto, gyvenimo ritmo. Emocijos keičia bakterinių kolonijų sudėtį, o kolonijos – mūsų jauseną. Taigi šie dvikrypčiai santykiai formuoja būtybę, kurią vis dar vadiname žmogumi, nors iš tiesų tai galbūt labiausiai įmanoma nežmogiškos, kompleksinės būties išraiška.

Savo kūrybinėje praktikoje stebiu paslaptingas būtybės savame kūne – akimis, rankomis, pirštais, kojomis, pėdomis, mintimis – atlieku judesius, leidžiančius jas pajusti, sužadinti ir parodyti regimuose paviršiuose.

Judesio dizainas sustabdytame laike

Toliau aptarsiu kūrybinių praktikų genezę. *Klajoklinė dizaino praktika* į mano kasdienybę atkeliavo pamažu. Susidomėjus siurrealizmu ir automatizmu, padedančiais iš sąmonės semtis kūrybinio potencialo, ėmiau ieškoti, kaip tokius metodus taikyti kūrybinėje praktikoje, kuri galėtų atverti naują požiūrį į dizainą. Kūno judesys ir jo santykis su erdve (vidine, išorine) atvedė mane į judesio tyrimų lauką. Naudodama savo kūną, kaip dizaino kūrimo įrankį, domėjausi jogos, *butoh*, meditacinėmis praktikomis, kurios padeda stimuliuoti klajoklį nervą ir savyje pajusti hiperrealią, mistinę būtybę.

Tam tikros jogos asanos, tokios kaip *Bhastrikasana* ar *Matsyendrasana*, yra tiesiogiai susijusios su klajoklio nervo stimuliacija. Bandydama sujungti fiziologinio judesio dizainą kartu su formos kūrimu, ėmiau dokumentuoti judesio ritualus, asanas, kurias atlieka mano kūnas, įsireždamas į erdvę.

1. Klajoklio nervo ritmas
nr. 1. Bhastrikasana

Judesio logika neleidžia mums kūno pozos ir jos atvaizdo sustabdyti. Negalime atskirose laiko atkarpose užfiksuoti judesių, kad pamatytume, kokias figūras iš tiesų mūsų kūnai sukuria judesio metu. Pavyzdžiui, šokėjas judantis erdvėje, kuria formas, bet stebėdami šokį, galime mėgautis tik kismu, perėjimais, o ne bendru, per tam tikrą laiko vienetą sukurtu judesių visumos vaizdiniu. Tad nutariau šį laiko ir vaizdo ribojimą išspręsti pasitelkus šiuolaikines technologijas: filmuoti plaukiančias asanas erdve ir vėliau, visus asanos judesius sudėti į vieną kompoziciją. Pradėdama Bhastrikasana asaną nuo statiškos kūno pozicijos, atlieku judesius. Vėliau gautus vaizdus sujungiu į judesio kompoziciją, įgyjančią savarankišką vizualinę formą (1 pav.).

Iš pirmo žvilgsnio paprasti kūno judesiai ir pratimai, refleksyvioje praktikoje atvėrė nepaprastų kūno formų ir kūno dizaino sritį. Išvydau būtybes, kurias formuoja mano kūnas, stimuliuodamas slėpiną klajoklį nervą. Tad klajonė pamažu tapo klejone, vedančia į vidinę ir išorinę erdvę sujungiančią hipertikrovę.

Judesio dizainas, atvėręs nematomą, imaterialių formų tikrovę, paskatino tyrinėti skirtingas asanas, kurti jų manipuliacijas skaitmeninėje erdvėje. Vidinis nervas tapo kūrybos įrankiu, padedančiu projektuoti postantropocentrinę būtį įprasminančias formas, kurios kvestionuoja žmogiškumą, kartu atskleidžiant, kad šioje hauntologinėje tikrovėje patys esame paslaptingi hiperobjektai.

Apibrėždamas hiperobjektus, Timothy Morton teigia, kad neįmanoma šių kompleksinių darinių nei tiksliai įvardyti,

nei apskaičiuoti. Pasaulis kaip reikšmingas subjektas išnyksta ir tampa lyg estetiniu efektu, pripildytu naujais atstumais.⁶ Tokia erdvė tarsi būtybė referuoja į Grahamo Harmano mintis, jog objektai gali būti ne tik fiziniai, bet ir jusliniai. Harmano objektų klasifikavimas praplečia suvokimo ribas bei leidžia svarstyti apie objektus, kurių pagrindinė statybinė medžiaga ir yra ne materija, o pati erdvė bei ją kuriantys atstumai.⁷ Remdamasi šiomis išvalgomis, tyrinėju žmogaus kūną, užklaudama, ar gali būti, kad ir mes esame kompleksiški hiperobjektai, neapibrėžiami vieno ar kelių matmenų laike ir erdvėje? Ir kuo pavirstame, atsiribodami nuo antropocentrinio žmogaus suvokimo ir įtraukdami į santykių su kitais suvokimą. Kitų, kurie yra ne tik anapus žmogaus, bet ir pačiame žmoguje įsisąmoninimo, pajutimo, išgyvenimo?

Kūniškas subjektas apima ne tik regimą pavidalą. Mūsų emocijos, sąmonė sudaro simbiotinius ryšius su fiziologiniu kūnu, kuriant abipusių (išorinių ir vidinių) sąveikų dizainą.

Ne kartą teko patirti, kai santykyje su kitu kūnu, manasis keičia savo efemerišką formą - išdidėja, sumažėja, ištįsta ar subliūksta. Kurį laiką svarsčiau, kaip žmonės, būdami tokie maži, sugeba užpildyti tokias dideles erdves, kaip auginame jas aplink save taip, kad nelieka vietos kitiems arba susitraukiame taip stipriai, kad, rodos, išnykstame. Kartais, tai, kas vyksta mumyse priverčia transformuotis, pavirsti kažkuo kitu.

6 Morton T. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.)

7 Harman G. *The Quadruple Object*. Winchester: Zero Books, 2011.

Paprastai, tokios judesio refleksijos ir kūniškos patirtys nėra būdingos dizaino tyrimams. Jas paskatino susidomėjimas japonų avangardinio šokio praktika *Butoh* (*Butō*). Šis šokio žanras, reflektuojantis save, savo sąmonės ir kūno būsenas, sužadina autentišką judesį, kuris tarsi patiekia vidinio vaizdinio choreografiją. Panašiai ir aš mėginau, sekant šia šokio technika, sužadinti klajoklį nervą ir atrasti jo vidinį buvimą liudijantį spontanišką judesį. *Butoh* japonų kalboje reiškia tamsos šokį. Judesys kyla iš vidaus, atsisakant žmogiškos savasties ir tampant kažkuo kitu. Suprasti *Butoh* gana sudėtinga, nes ši avangardinė judesio praktika veda į kūną ir sąmonę sujungiančią tikrovę, savęs pažinimą, kuris ne visada toks, kokio tikiesi.

Ne tik judesys, referuojant į *Butoh*, bet ir judančio kūno apibrėžta erdvė keliavo mano kūrybinės praktikos audiniu. Vienas iš performatyvių dizaino metodų, kuriuo remiuosi – loginių dizaino taisyklių atsisakymas, sekant savo vidinia pajautą. Todėl ruošdamasi kūrybos procesui, atlieku kvėpavimo pratimus, skirtingas asanas, galiausiai užrištomis akimis, apskritimo formos erdvėje, rituališkai atlieku judesius, kuriais seku savo kūno patirtis, apibrėždama jas erdvėje. Per judesį, jos virsta dėmėmis, abstrakčiomis linijomis ir galiausiai objektais, įgyjančiais slėpiną (*uncanny*) estetiką.

Atsispirdama nuo Rytų praktikų – *Butoh*, jogos, meditacijų, ieškau prieigų, kaip tą patirtį pritaikyti dizaino srityje, kuriant naujas dizaino sampratas. Kiekviena mano praktikoje vykstanti klajonė kupina judesio (2 pav.). Judėjimas leidžia pajusti ribas ir jas peržengti. Savo meninį tyrimą, struktūruoju ne tik judesių praktikomis, bet ir kelionėmis,

2. Asmeninės performatyvos meninės praktikos

kurias įvardiju kaip kūrybines klejones. Šios, vis dar tęsiasi, tačiau straipsnyje pateikiu padariusias didžiausią įtaką tyrimui.

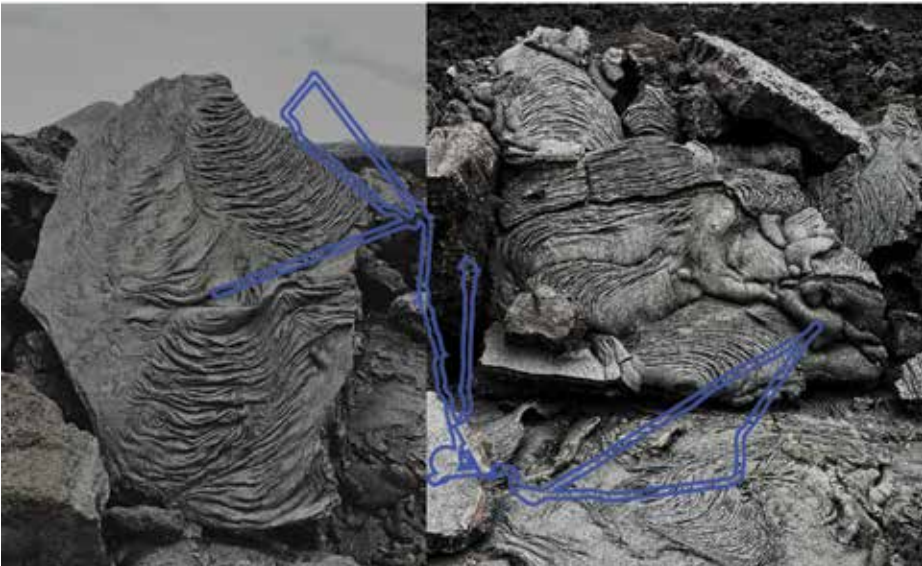
Pirmosios klejonės. Trajektorijos

Pati pirmoji klejonė nutiko Islandijoje. Klajoju lavos pievomis ir glotniais akmens paviršiais. Nė nenumanydama, imu jungti

tikroves – regimas, juslines ir įsivaizduojamas. Ši klejonė leido atrasti bastūniškų trajektorijų, kurias braižo kitoniškumo paieškos ir pats meninis tyrimas.

Vieną iš penkiolikos klajojimo dienų, savo tyrimo dienoraštyje rašiau:

Turi atsargiai dėti koją, kad ši neištirtų sieroje. Klajoti lavos pievomis, kur

3. Tyrimo dienoraščio, Nr. 1 fragmentas

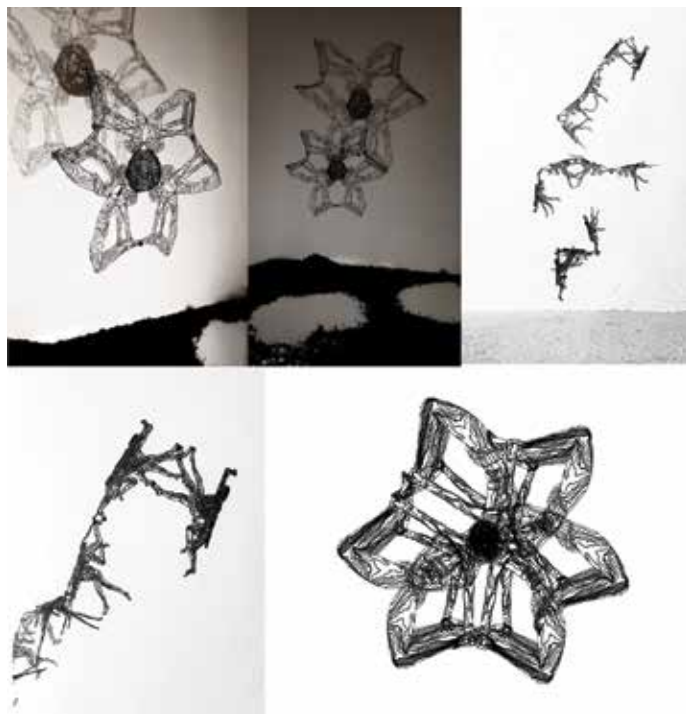
4. Nuodinga juvelyrika.
Islandiška lava, švinas ir
sidabras

paviršius vietomis siekia vos 5 cm, tarytum klajoti mirties slėniu – kiekvienas žingsnis gali būti paskutinis. Negaliu paaiškinti, kokia nematoma jėga mane stumia į rūkstančią lavos pievą, kur vos už kelių šimtų metrų veržiasi ugnikalnis. Akimirkomis jaučiu savo pėdose, kaip lydosi batų padai ir turiu paspartinti žingsnius, kad neįklimpčiau karštoje lavos jūroje. Traškančios plutos garsas seka kurį laiką, kol prieš akis išdygsta kelių metrų aukščio nežemiškos formos,

tarytum apokaliptinio pasaulio fosilijos, išnirusios iš žemės gelmių ir primenančios žmogišką laikinumą.

Kasdienėje patirtyje gimusios klejonės jungia vidinio išgyvenimo ir vaikščiojamos žemės patirtis (3 pav.). Vaikščiojau lavos paviršiais, kurdama žemėlapius. Tas patirtis liudija įrašas:

Stoviu pasaulio pakraštyje ir stebiu, kaip artėja kažkas nepaprastai didingo ir

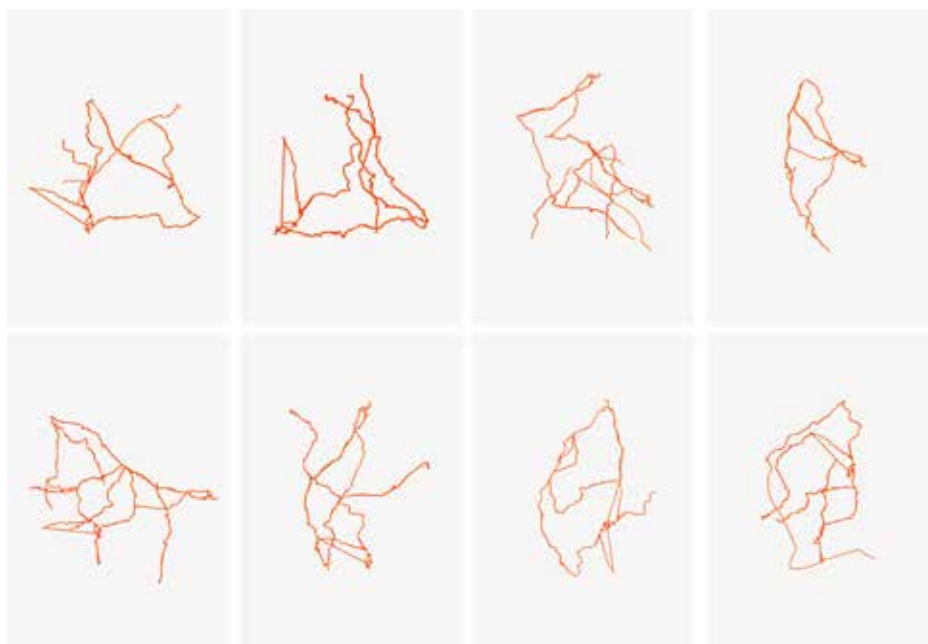
5. Kūrybinių praktikų dokumentika. Asanų ritme gimusios būtybės

bauginančio. Drugeliai plasnoja, daužosi į mano pilvą ir miršta pačia gražiausia mirtimi. Toje makabriškoje šviesoje, apie trečią valandą nakties, pasiklydusi šiauriniuose kalnuose ir apsupta akinančio rūko, po keturiasdešimt penktojo kilometro jaučiu, kad sapnai susimaišė su būdravimu, ir nebeįmanoma pasakyti, kas yra tikrovė.

Kelionėje dar nesuprantu, kad tai didesnio klejonių ciklo dalis, bet su kiekviena diena jaučiu, kad daugialypė klajoklinė patirtis, jungianti erdvę išorėje ir viduje, atsiveria kaip ugnikalnis. Ši klejonė, sekant kūną, instinktus ir nuojautas, virsta autotnografiniu dienoraščiu bei nuodinga švino juvelyrika (4 pav.), reflektuojančia pastarojo gyvenimo rudimentaciją, kurią atneša

slėpiningas Islandijos klejonės dvelksmas – tarytum fitoparazitas, mintantis žmogaus kūnu. Tai išreiškiantis papuošalas, nekalnai nugulantis ant kūno, tapo gyvybės syvus įkūnijančia relikvija. Tačiau nuojauta kuždėjo, kad tai tik pradžia į tamsią ir neapibrėžtą klejonę. Ši klejonė, atveria vartus, už kurių išnyksta aiški tikrovės riba.

Vėliau kelionių trajektorijos nuvedė į Šiaurės Ispanijos Penedeso slėnį, kuris tapo ramybės prieglobsčiu kūrybinių formų paieškoms. Klajojantis kūnas čia šoko tarsi Butoh erdvėje, ieškodamas savasties kartojant asanas ir formuojant struktūras erdvėje. Praleidus keletą savaičių nuošaliai me slėnyje, į ausis įsirėžė cikadų šnaresys ir avių varpeliai, virstantys ritualine melodija meditacijai. Šiame fone, rytą pasitikdavau sveikinant saulę. Rodos, kiekvienas judesys

6. Erdvinės būtybės. Klejonė Himalajuose

vis plačiau atverdavo vartus į būtį, kurios tą akimirką dar negalėjau apibrėžti.

Asanų ritmas žadino nežmogiškų būtybių pojūtį. Kasdien po pietų raizau liną, kurdama antspaudus ant popieriaus. Erdvėje bioplastiku piešiau asanas, išmedituotas kylant saulei (5 pav.). Šios virto sustabdytomis akimirkomis – tarsi savarankiškomis būtybės rituališko ritmo erdvėje. Išties, tuo metu tikrieji eksperimentai vyko mano viduje. Tyrimas įsiveržė į mano pačios būtį. Atrodė, kad kūnas keičia savastį. Tampu formomis, kurias sukūriau. Šoku tamsoje ir lyg jau ne aš, o kažkas kitas manyje – vidinis klajoklis.

Kauno bienalėje ir Sumida Expo Tokijoje pristačiau išraižytas erdvėje būtybes. Japonijoje drauge su Butoh šokėjais dirbtuvių metu sekėme patirti klajoklio nervo

būtį, suaktyvindami kūno erdvėje patirtį ir rituališkai išispaudžiant jo judėjimo trajektorijas popieriuje. Vėliau kūrybinius rezultatus pristačiau šimtametėje futonų parduotuvės palėpėje, kad pastarosios klejonės šmėžuotų šešėliuose, atrakintų ir supintų skirtingų tikrovių ribas.

Klejonės aukštikalnėse

Viena svarbiausių pastarųjų metų klejonių įvyko Nepale, pasiekus 5 km aukštį. Himalajų aukštikalnėse kūnas nebeveikia įprastai. Sumažėja deguonies kiekis kraujyje ir slopinama parasimpatinė nervų sistema, kuriai priklauso mistiškasis klajoklis nervas. Tad sumažėjus jo jautrumui, sutrinka virškinimas ir nuotaikos: atsiranda nerimas, euforija arba depresyvūs jausmai.

7. Vaikščiojimo metodu sukurtos formos. Dirbtuvių Katmandu universitete dokumentika

Aukštikalnėse gali pasireikšti dezorientacija, sąmonės pakitimai ir haliucinacijos. Kitaip tariant, kūnas panyra į būseną, kurią galima suvokti kaip savotišką klaidę ar delirą.

Dienoraščio ištrauka:

Naktimis pabundu, nes dūstu. Dienomis užplūsta nepaaiškinamas ilgesys arba džiaugsmas. Sapnai itin ryškūs. Dėl hormoninių pokyčių aukštikalnėse, padidėja kortizolis ir adrenalinas, o šie hormonai veikia miego architektūrą, dažnai intensyvinant sapnus arba sukeliant košmarus, o hipoksijos tikimybė skatina vizualiai ir emocingai spalvotus sapnus. Deguonies trūkumas stimuliuoja smegenų sritis, atsakingas

už miego fazes – sapnai atrodo ilgesni ir tikresni.

Ši klejonė įsirežė į kūną ir sąmonę. Potyriai buvo tokie stiprūs, kad ryškiai pajutau, jog mano mintys tarsi nėra mano, o esu tik kiautas būtybėms tarpstančioms manyje. Tad lėtai dėliojau žingsnius ir bandžiau atskirti klejones ir tikrovę. Vaikščiojau žmogiškumo paribiais, keturiolika dienų klajodama kalnuose, eidama Everesto link. Nors laikas ir erdvė čia tai išsiplečia, tai susitraukia, nebetenka savo įprastos reikšmės, sekiau žingsnius GPS. Iš telefone išsaugotų trajektorijų ir žemėlapių, jau nusileidusi į Katmandu, Šiuolaikinio meno centre aukuriau abstrakčias būtybes, kurios lyg ir apsigyveno mano kūno atmintyje.

Po ilgesnio laiko, tikslūs maršrutai, judesiai ir mintys išsitarina iš atminties. Tačiau kai kurios patirtys ir įvykiai išlieka įsirėžę abstrakčiais pavidalais, kurie irgi primena keistas gyvybės formas. Kitaip tariant, mūsų patirtis sudaro jausminės būtybės, kurios yra tarytum jausmų auroros (6 pav.). Šios abstrakčios erdvinės būtybės – baugios, slėpiningos, menančios animalistiškas formas, kuriose susilieja paslaptingos būties nuojaautos ir nuotrupos.

Nepale tyrinėjama judesio ir klejonės sąsajas, klajonių trajektorijas pradėjau braižyti bloknoutuose, stebėdama tų efemerškų figūrų gyvastį. Dokumentavau kiekvieną kūno judesį užrašinėje, taip kurdamas vidinius, abstrakčius, nuojautų ir kelionių žemėlapius. Tokie pasivaikčiojimai virto dirbtuvėmis, kurių dalyvius irgi kviečiau pasiduoti klajonei, per ritmingą ėjimą, klaidžiojimą, klajojimą, nevalingai sužadinant klajoklį, kuris braižo paslaptingus vidinius žemėlapius (7 pav.).

Kai kurias šių formų paverčiau juvelyrika, skulptūromis ar kitais objektais, kai kurios išliko išpaustos popieriuje kaip tyrimo pėdsakai. Tyrimo, kurio tikslas yra panirti į save, patirti vidinę erdvę kaip fluidišką, gebančią transformuotis, sąveikauti su išorine aplinka, ieškant naujų santykių su ja.

Apibendrinimas

Dizaino srityje *more-than-human* praktikos skatina empatiją kitomis rūšimis, užmezgant naujus santykius su daiktais ir aplinka. Dizainas, ilgai buvęs antropocentrinio lauko disciplina, ieško būdų kaip įsivaizduoti tarpūšinius santykius, atrasti nekonvencinius kūrybiškumo metodus, jungiant žmogaus ir kitų nežmogiškųjų individų perspektyvas. Savo meninio tyrimo metu, pasiremddama daugiau nei žmogaus teoriniu diskursu, siekiau suaktyvinti bastūnišką patirtį, kuri išreiškia dabarties paieškas tiek meno teorijoje, tiek praktikoje. Jungdama keliones ir klejones, siekiau sužadinti nežmogiškumo patirtimis ir suaktyvinti žmoguje tūnantį klajoklį nervą kaip vidinę būtybę, tūnančią mūsų viduje. Autoetnografinėmis kelionėmis pagrįstas meninis tyrimas buvo skirtas atrasti naujų kūrybinių perspektyvų. Judesio, klajonių ir klejonių dokumentika atskleidė susikertančių trajektorijų metafiziką, kuri atsiplėšia nuo būdingo dizaino laukui pragmatiškumo bei leidžia ieškoti naujų požiūrių, įtraukiant kliedesius ir sapnus, kuriant sluoksniuotas, slėpiningas ir efemeriškas formas, iš vidaus keičiančias dizaino sampratą ir kūrybos metodus.

Literatūra

Belkaid Y, Hand TW. Role of the microbiota in immunity and inflammation. <i>Cell</i> . 2014, 157(1).	Coole D, Frost S. Introducing the new materialism. In: Coole D, Frost S, editors. <i>New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics</i> . Durham: Duke University Press; 2010, p. 1–43.	<i>Kin in the Chthulucene</i> . Durham: Duke University Press, 2016.	McGuirk J, ed. <i>More than Human: Making with the Living World</i> . Exhibition catalogue, 2025.
Bennett J. <i>Vibrant Matter: A Political Ecology of Things</i> . Durham: Duke University Press, 2010.	Haraway D. <i>Staying with the Trouble: Making</i>	Haraway D. <i>Tentacular Thinking: Anthropocene, Capitalocene, Chthulucene. e-flux</i> . 2016;(75).	Morton T. <i>Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World</i> . Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
	Haraway D. <i>The Quaduple Object</i> . Winchester: Zero Books, 2011.		